

زیربنای سازمانی لازم برای مدیریت نقدینگی در بانکداری اسلامی

گرد آورنده:

مصطفی زه نایبان

(کارشناس ارشد معارف اسلامی و حقوق)

مقدمه

امروزه، بانکداری اسلامی پس از سه دهه فعالیت توانسته است تا حدودی جایگاه خود را در نظام بانکی استحکام بخشد. کارآیی نظام بانکی در گرو مدیریت صحیح منابع بانک است. نقدینگی ابزار تسهیل کننده ای است که به کمک آن یک دارایی با دارایی دیگر مبادله می شود بدون آن که از ارزش آن کاسته شود. دارایی های نقد عبارتند از پول، ابزارهای با قابلیت بالای تبدیل به پول مانند حساب های جاری بانکی و اوراق قرضه کوتاه مدت دولتی. تلاش مدیریت بانک آن است که با سرمایه گذاری صحیح نقدینگی در اختیار بازدهی دارایی های بانک را به حداکثر برساند با این حال مدیریت بانک باید همواره نقدینگی مورد نیاز برای مقاطع زمانی مختلف را در اختیار داشته باشد. بانک های اسلامی و مؤسسات مالی در سراسر جهان عملیات بانکداری فرد خود را به طور کامل با استفاده از ذخایر احتیاطی انجام می دهند. علت اصلی این امر آن است که بانک های مرکزی حاضر نیستند تا در هنگام هجوم سپرده گذاران برای دریافت سپرده های خود اجازه قرض گرفتن به بانک ها بدهند. این مشکل زمانی پیچیده تر می شود که مؤسسات مالی غیر ربوی نمی توانند ابزارهای بار درجه نقدپذیری بالا و اوراق قرضه تضمینی را که در برابر مراجعه سپرده گذاران نگاهداری می شود معادل نرخ بهره ای قرار دهند که به اوراق قرضه تضمینی دولت پرداخت می شود.

مدیریت نقدینگی بخش قابل توجهی از چارچوب مدیریت ریسک در صنعت خدمات مالی را به خود اختصاص می دهد و از پیچیدگی ها و حساسیت های خاص خود برخوردار است. شواهد تجربی نشان

می دهد علت اصلی ورشکستگی بانک ها ناشی از مشکلات نقدینگی است (Salman Syed Ali, 2004) به همین دلیل مؤسسات مالی در زمینه مدیریت نقدینگی بسیار حساس بوده و در این زمینه متخصصان ویژه ای را به کار می گیرند.

بانک های اسلامی مانند سایر بانک ها می بایست نیازهای نقدینگی خود را بر آورده سازند. برای این کار باید ساز و کار مدیریت نقدینگی را به صورت مشخصی تعریف کنند. در این راه علاوه بر طراحی ابزارهای مدیریت نقدینگی اسلامی در سطح بانک ها، فراهم کردن زیر بنای لازم برای مدیریت نقدینگی به صورت نهادی و سازمانی در کشور های اسلامی، از مهم ترین اقدامات لازم برای مدیریت نقدینگی است. مؤسسات اسلامی در این زمینه بسیار حساس ترند زیرا این مؤسسات باید علاوه بر تمامی فاکتورهایی که مؤسسات غیر اسلامی در نظر می گیرند، تطابق و سازگاری با اصول شریعت اسلام را نیز مورد توجه قرار دهند (Abdulmajid, 2003) از سوی دیگر برای تأمین نقدینگی مورد نیاز این مؤسسات باید ابزارهای مالی اسلامی خاص طراحی شوند.

بازار پول برای بانک های ربوی اولین و مهم ترین منبع تأمین نقدینگی است. در این بازارها عمل قرض گرفتن کسری سپرده ها و قرض دادن مازاد سپرده ها برای کوتاه مدت صورت می گیرد. این بازارها مبتنی بر بهره هستند و در نتیجه با اصول شریعت در تضادند.

در طراحی ابزارهای نقدینگی اسلامی می بایست علاوه بر سازگاری با اصول مذهبی قابلیت رقابت با ابزارهای نقدینگی متعارف نیز مد نظر قرار گیرد. باید به این نکته توجه داشت که مشکل مدیریت نقدینگی و یا به عبارت دیگر مشکل مدیریت شکاف دارایی و بدهی^۱ در بانک های

اسلامی عمدتاً به دلیل کم بودن تعداد ابزارهای مالی کوتاه مدت است. بانک های اسلامی معمولاً در دارایی های بلند مدت سرمایه گذاری می کنند اما بدهی های سپرده ای^۲ این بانک ها عمدتاً کوتاه مدت هستند؛ در نتیجه اهمیت مدیریت نقدینگی برای آن ها دوچندان می شود.

بانک های اسلامی عمدتاً با نقدینگی مازاد روبرو هستند شواهد آماری نشان می دهد این بانک ها، به ویژه بانک های اسلامی موجود در خاورمیانه، با مازاد نقدینگی روبرو هستند. مطالعه «طریق ... خان و حبیب احمد» (۲۰۰۲) نشان می دهد بانک های اسلامی به طور کلی نسبت به رقبای متعارف خود ۵۰ درصد بیش تر نقدینگی نگه داری می کنند. از حدود ۱۳/۶ میلیارد دلار دارایی بانک های اسلامی حدود ۶/۳ میلیارد دلار را دارایی های نقد تشکیل می دهند (Abdulmajid, 2003)

مازاد نقدینگی در بانک های اسلامی به این معنی است که این دارایی ها یا برای بانک بازدهی ندارند و یا بازدهی اندکی دارند. این نقدینگی فزاینده در نتیجه در دسترس نبودن فرصت های سرمایه گذاری مطابق با شریعت و یا در دسترس نبودن ابزارهای کسب نقدینگی سریع و لازم است.

به زبان مدیریت بدهی/دارایی مؤسساتی که وام های بلندمدت با بازده ثابت مثل اجاره پرداخت می کنند ولی از روش های تأمین مالی کوتاه مدت استفاده می کنند با مشکل ریسک پوشانی روبرو خواهند بود. این مؤسسات احتمالاً با حساب بازده^۳ متغیر روبرو خواهند بود. (Edwardes, 2004)

متغیر بودن حساب بازده سبب می شود فشار روبه افزایشی برای

۱ - عدم دسترسی به امتیازاتی که بانک مرکزی برای بانک ها تعیین

4 - Islamic derivatives

5 - gap

6 - Financial Takaful

2 - Deposit liability

3 - Yield account

به صورت در اختیار دادن مزاد و گرفتن خدمات و تسهیلات بدون بهره معادل با بهره از دست رفته (Abdul-Rahman, ...)

راهکارهای فوق ابزارهای اضطراری هستند که توسط بسیاری از بانک های غیر ربوی برای حداقل کردن فاصله با بانک های متعارف به کار گرفته می شوند.

بعضی از اقدامات فوق ممکن است از نظر شرعی جایز نباشد. این اقدامات را باید راهکارهای موقتی دانست که راه را برای حرکت به سمت عملکرد واقعی بانکداری اسلامی هموار می کنند.

۱-۴- مدیریت نقدینگی در بانکداری اسلامی :

۱-۵- ابزارهای مالی موسسات مالی اسلامی برای گردآوری وجوه نقد:

در مراحل اولیه توسعه بانکها و موسسات مالی اسلامی شروع به جذب پس اندازها به شیوه های مختلف کردند. در نتیجه یک بهره ثابت یا شناور از پیش پرداخت شده یا تأخیری در نظر گرفته نمی شود. ابزار استفاده شده توسط بانک ها یا موسسات مالی اسلامی برای جذب پس انداز به شرح زیر است:

۱- حساب های جاری

۲- حساب های سرمایه ای

۳- حساب های پس انداز که خود شامل:

الف) گواهی اسلامی سپرده ها (ICD)

ب) گواهی اسلامی سرمایه گذاری (ICD)

ج) گواهی های اسلامی سرمایه گذاری اختصاص یافته برای یک حوزه مشخص فعالیت

د) اوراق بهادار تسهیم درآمد یا اوراق بهادار مضاربه

۴. گواهی های اجاره

اکنون به شرح مختصر هر یک از این ابزارها می پردازیم چرا که خود ماهیت مدیریت نقدینگی در بانکداری اسلامی را شکافته و در فهم صورت مسأله بسیار مهم است.

۱- حساب های جاری: حساب های مجازی در موسسات مالی اسلامی از نظر برداشت و واریز پول مثل بانک های متعارف هستند و تعهدات بانک برای بازپرداخت مانده بر حسب درخواست مشابه است.

بانک های اسلامی بهره ای به مانده حساب جاری پرداخت نمی کنند.

۲- حساب های سرمایه گذاری:

این حسابها جایگزین سپرده های مدت دار مرسوم در بانک های سنتی هستند اما در بانک های اسلامی کاملاً متفاوت هستند زیرا به

کرده است و در نتیجه لزوم تهیه منابع مالی داخلی پرهزینه برای آمادگی مواجهه با ریسک ناشی از هجوم سرمایه گذاران.

۲- عدم دسترسی به تضمین های دولت در مورد اوراق قرضه مشکل یک مدیر بانک اسلامی آن است که باید بین دو گزینه انتخاب کند یا سرمایه گذاری در بازار ربوی کوتاه مدت پول و به دست آوردن بازدهی ربوی و یا صرف نظر کردن از ربا و کاهش بازدهی بانک.

برای فائق آمدن بر این دو راهی مدیربانک بسته به نظر کمیته شرعی مؤسسه^۷ می تواند یکی از این اقدامات را انجام دهد :

۱- امتناع از گرفتن ربا

۲- پذیرش ربا و استفاده از آن برای اهداف خیرخواهانه براساس فتوای برخی علماء^۸ [اهل تسنن]

۳- سرمایه گذاری در قرارداد سلف^۹ طلا یا فلزات گران بها که مبنی بر نرخ های لایبور یا لایبید^{۱۰} است

۴- چشم پوشی از فرصت بهره^{۱۰} بازار پول و همکاری با یک بانک ربوی

7 - Islamic board

8 - Cash & carry forward contract

9 - LIBOR or LIBID

10 - Intrest Opportunity

ها ثبت نام کنند.

از این رو مقدار از مازاد موقت خودشان استفاده می کنند. گواهی باید حاوی نام مالک، ارزش، تاریخ صدور و همچنین قوانین پایه مثل موارد زیر باشد:

نسبت و زمان توزیع سود

قوانین نقدینگی و انصراف موقت

روش هایی که در موقع گم شدن یا صدمه دیدن گواهی باید اعمال شود و غیره

(ب) گواهی اسلامی سرمایه گذاری (ICI)

۱-ب: اختصاص داده شده برای یک پروژه مشخص

قبل از صدور چنین گواهی باید موسسه مالی یک بررسی توجیهی در مورد پروژه انجام دهد. بعد از تعیین منابع وجوه نقد مورد نیاز موسسه مالی ممکن است از مردم دعوت کند که گواهی های سرمایه گذاری مشخص شده برای پروژه باید برای خریداری بالقوه مهیا باشد حداکثر مبلغ گواهی هایی که باید صادر شود مبلغ مورد نیاز برای پروژه است و موسسه صادر کننده باید گواهی هایی را که مردم ممکن است آن ها را نخرند تعهد کند.

موسسه صادر کننده می تواند هم چنین به عنوان مدیر مالی پروژه محل کند ممکن است گواهی ها با عناوین مختلف صادر شوند. سررسید گواهی ها از قبل تعیین نمی شود اما با خاتمه پروژه پایان می یابد.

برای اهداف نقدینگی موسسه صادر کننده باید آمادگی خود را برای باز خرید گواهی های صادره به قیمت تعیین شده در زمان باز خرید بر حسب پیشرفت پروژه اعلام کند. حسابرسان می توانند به طور دوره ای مثلاً هر شش ماه پروژه را ارزیابی کنند.

۲-ب) گواهی های اسلامی سرمایه گذاری اختصاص یافته برای یک حوزه مشخص فعالیت:

چنین گواهی هایی می توانند در بازار مالی وجوه نقد

متوسط و بلند مدت برای حوزه های مشخص

فعالیت سرمایه فراهم کنند.

موسسات مدیریت وجوه می توانند مبلغی

برای هر نوع گواهی و برای صدور آن

ها مطابق با نیازهای خاص تنظیم

کنند موسسه عمل صدور گواهی ها

را بر مبنای شریعت اسلامی از طریق

ابزارهایی مثل مشارکت و مضاربه انجام

می دهند موسسه به عنوان مدیر وجوه

عمل می کند و موظف به سرمایه گذاری در

یک حوزه معین فعالیت بر خلاف نقش آن در

مورد گواهی های اسلامی سپرده است. بازده گواهی ها

را می توان سالانه بر حسب سود تشخیص داده شده از مصرف وجوه

توزیع کرد. سررسید گواهی ها ۳ تا ۵ سال است. گواهی ها را می توان

نقد کرد یا به طور موقت مشابه مورد گواهی اسلامی سپرده گذاری

انصراف داد. نام دارنده گواهی ارزش آن شماره صدور تاریخ صدور و

مشتریان بازده دوره ای بر حسب نتیجه فعالیت بانکی پرداخت می شود.

۳- حساب های پس انداز:

آن ها تقریباً مشابه شکل کاربردی در بانک های متعارف با اختلاف جزئی هستند در بانک های متعارف یک نرخ از پیش تعیین شده بهره ارایه می شود ولی در بانک های اسلامی بازده که براساس نتایج حاصله بانک متفاوت است پرداخت می شود. از آن جا که بانک ها و موسسات مالی اسلامی قوی تر شده فعالیت های آن ها افزایش یافته و متنوع شده اند. برای تامین مالی فعالیتشان و در نتیجه اطمینان از توسعه بانکداری اسلامی به کارگیری ابزار جدید مالی قابل عرضه باشد در اولویت قرار گرفته است. در زیر برخی ابزارهای مالی اسلامی بلند مدت و متوسط مدت ارایه شده است.

(الف) گواهی اسلامی سپرده ها (ICD)

این گواهی را می توان با ارزش تعیین شده مثلاً ۱۰۰، ۵۰۰ یا ۱۰۰۰ واحد پولی منتشر کرد. یک موسسه واحد مسئول صدور این نوع گواهی ها بوده و وجوه جمع شده یک صندوق را تشکیل می دهند موسسه می تواند استفاده از وجوه این گواهی ها را تایید کند.

گواهی ها می توانند سررسیدهای متفاوت مشخصی داشته باشند. ممکن است زمان ها برای صدور گواهی های ثابت باشد که بعد از آن هم پذیرشی قبول نشود. تاریخ صدور را می توان اولین روز ماه بعد از بسته شدن زمان ثبت نام اعلام کرد. موسسه مذکور ممکن است از این وجوه برای تامین مالی انواع عملیات متنوع سرمایه گذاری برای به حداقل رساندن خطر استفاده کند و این عملیات باید از عملیات سرمایه گذاری ذخیره عمومی موسسه جدا باشد. نقش موسسه صادر کننده مشابه نقش مدیر صندوق است. که یک سهم توافق شده از سود اعلام شده در زمان صدور گواهی ها دریافت می کند در صورت زمان براساس

مقررات مضاربه و موسسه هیچ مبلغی برای مدیریت خود

دریافت نمی کند بعد از کسر سهم موسسه باقیمانده

سود بین دارندگان گواهی ها تقسیم می شود.

سود ها ممکن است سالانه توزیع شوند تا

زمانی که گواهی ها در بازارهای مالی وجود

دارند موسسه می تواند در موارد زیر گواهی

نامه را باز پرداخت کند.

گواهی در اولین ماه بعد از تاریخ صدور به

قیمت نوشته شده بر روی آن باز پرداخت

می شود.

در طول زمان بعد از یک سال از تاریخ صدور

ممکن است گواهی متضمن یک سود یا زیان در

سال قبل باشد. به علاوه می توان یک سیستم برای مجوز

صرف نظر کردن موقت (مثلاً کم تر از ۵۰ درصد گواهی برای مدت

شش ماه یا کم تر) در نظر گرفت به هر حال درصدی از سود نسبت

به مبلغ صرف نظر شده و مدت انصراف ممکن است از سهم گواهی

کسر شود. سایر بانک ها و موسسات مالی می توانند برای این گواهی

کارآیی نظام بانکی در گرو مدیریت صحیح منابع بانک است. نقدینگی ابزار تسهیل کننده ای است که به کمک آن یک دارایی یا دارایی دیگر مبادله می شود بدون آن که از ارزش آن کاسته شود.

فراهم کننده وجه نقد مانند سایر سپرده گذاران در سود بانک دریافت کننده بر مبنای محصولات روزانه برای مدتی که وجوه توسط بانک های دریافت کننده استفاده شده اند سهیم می شوند. دو موسسه می توانند موافقت کنند که یک عمر موزون به چنین سپرده ای در زمان سپرده (همان گونه که در پاکستان عمل می شود) تفویض کنند. از آن جا که سود واقعی بانک «دریافت کننده» برای مدت استفاده از

چنین وجوه نقد می تواند مبلغ سپرده را به علاوه سود محاسبه شده موقتی بر مبنای آخرین سود اظهار شده بانک «دریافت کننده» به دست آورد. به هر حال تعدیلات موقعی انجام می گیرد که حساب های بانک «دریافت کننده» برای آن مدت واقعاً مشخص می شوند. در مالزی برنامه کمی متفاوت است به این مفهوم که هیچ عمر موزونی به چنین سپرده بین بانکی تفویض نمی شود. آن جا نسبت بازده بر مبنای نرخ سود ناخالص قبل از توزیع برای سرمایه گذاری یک ساله بانک «دریافت کننده» و نسبت سود سهم برای دوره های متفاوت سپرده متفاوت است.

معاملات پولی بین بانکی شاید در چنین کشورهایی که در آن بیش از یک بانک اسلامی عمل می کنند هیچ مشکلی ایجاد نکند. مشکل ممکن است وقتی که تنها یک بانک اسلامی در یک محل ارزی فعالیت می کند، ایجاد شود. اگر آن را بتوان با احکام شرع وفق داد، در این وضعیت هم چنین یک خطر تبدیل ارز وجود دارد.

بانکداری و مالیه اسلامی هم اکنون در سطح جهانی اعتبار ویژه ای یافته است. بسیاری از بانک های بین المللی ربوی برای به دست آوردن بخش مهمی از وجوه و مبادلاتی که براساس حرمت بنا شده است فصلی را برای بانکداری و مالیه ربوی بنا نهاده اند. برخی از ناظران وجود افرادی را که در پی سرمایه گذاری در عملیات بانکی غیر ربوی هستند ۵۰ تا ۸۰ میلیارد دلار تخمین می زنند بسیاری از این وجوه هم اکنون در اروپا و به ویژه انگلیس در حال گردش است. بانک معتبر "Citibank" در سال ۱۹۶۶، "Islamic Citibank" را در بحرین تأسیس کرد و در حال حاضر نیز سرگرم گشودن بانکداری بدون ربا در "نیویورک و سان فرانسیسکو" است.

۱-۷- مشکلات بانک های اسلامی در مدیریت نقدینگی :

بانک های اسلامی غیر ربوی در مقایسه با بانک های ربوی برای به حداکثر رساندن بازده دارایی های خود با دو مشکل اساسی مواجه اند:

- ۱- عدم دسترسی امتیازاتی که بانک مرکزی تعیین کرده است و در نتیجه لزوم تهیه منابع مالی پر هزینه به دلیل نا توانی در متنوع ساختن ریسک ناشی از هجوم سرمایه گذاران.

- ۲- عدم دسترسی به تضمین های دولت در مورد اوراق قرضه. به عبارت دیگر آن ها فقط می توانند پول نقد نگه داری کنند. مشکل یک مدیر بانک اسلامی آن است که باید بین دو گزینه انتخاب کند

قوانین اصلی باید بر روی برگه گواهی ثبت شوند.

(ج) اوراق بهادار تسهیم درآمد یا اوراق بهادار مضاربه:

اوراق بهادار تسهیم درآمد یا اوراق بهادار مضاربه منابع مالی ثابت تر و طولانی مدت برای موسسه صادر کننده هستند این اوراق دارای سررسید ۱۰ تا ۱۵ ساله هستند و ممکن است در لیست تبادل بورس ثبت شوند.

در نتیجه آن ها را می توان در بازار ثانویه معامله کرد زیرا آن ها بازده ثابت ندارند اما سود نا متناسب با سود تشخیص داده شده توسط موسسه مالی را به دست می آورند.

به عبارت دیگر، دارندگان این اوراق مشابه با سهام داران هستند. اگر چه مشارکت آن ها در موسسه مالی محدود به سررسید اوراق است. در نتیجه اوراق بهادار می توانند یک ارزش بازار نزدیک به ارزش بازار سهام سرمایه موسسه صادر کننده داشته باشند.

از آن جا که سهام داران از طریق مجمع عمومی

و هیأت مدیره در مدیریت شرکت مشارکت می کنند

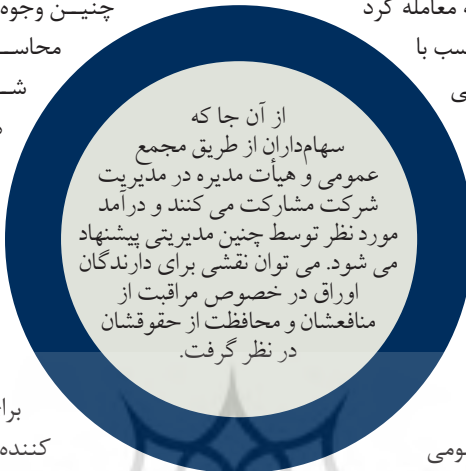
و درآمد مورد نظر توسط چنین مدیریتی پیشنهاد می شود. می توان نقشی برای دارندگان اوراق در خصوص مراقبت از منافعشان و محافظت از حقوقشان در نظر گرفت. در این جا می توان نتیجه گرفت که اوراق تسهیم درآمد به طور موقت در مالکیت موسسه مشارکت دارند و در نتیجه مستحق سهمی از سود، بر حسب نتیجه نشان داده شده در حساب های نهایی هستند.

(۴) گواهی های اجاره

ابزارهای مالی را می توان براساس عقد اجاره طراحی کرد. دارایی هایی مثل ساختمان و تجهیزات صنعتی را می توان از یک آژانس اجاره به دست آورد و در برابر پرداخت های دوره ای اجاره داد با آژانس اجاره می تواند عملیات خود را با فروش گواهی های اجاره تامین مالی کند. مالکان این گواهی ها مجاز به داشتن سهام متناسب در بازده دارایی اجاره داده شده هستند موسسات مالی متفاوت می توانند در گرفتن و بازاریابی گواهی های اجاره مربوط به ساختمان، کشتی، هواپیما، تجهیزات صنعتی، ماشین آلات، کشاورزی، انبارها و غیره متخصص باشند.

بازار پولی بین بانکی :

برای تامین نیاز های اساسی یا برای سرمایه گذاری وجوه اضافی که بلافاصله مورد نیاز نیستند معاملات کوتاه مدت بین بانک های متعارف رواج دارد. این معاملات برای مدت کوتاهی در برابر یک نرخ ثابت بهره توافقی توسط بانک ها انجام می شود. به دلیل عنصر بهره، بانک ها و موسسات مالی اسلامی نمی توانند در چنین معاملاتی شرکت کنند. به جای آن وجوه اضافی خود را در یک بانک اسلامی دیگر گذاشته یا وجوه را در صورت نیاز در یک بانک اسلامی دیگر کسب می کنند.

پیشاپیش فقط می توان برآورد کرد نه اندازه گیری دقیق سهام داران کارخانه ها یا مشارکت کنندگان در عملیات مضاربه، مشارکت، ... می توانند سهام خود را فقط برای انجام سرمایه گذاری، خرید و فروش کنند، نه بورس بازی و مبادلات کاغذی.

سپرده هایی که برای اهدافی خاص در بانک های غیر ربوی تجهیز می شوند نمی توانند بدون اجازه صاحب حساب با سایر پول ها ادغام شود. به عنوان مثال یک سپرده ودیعه را نمی توان بدون اجازه صاحبش در عملیات مضاربه به کار برد.

پس هدف نهایی بانک اسلامی غیر ربوی آن است که پس اندازه های مردم را جمع آوری به منظور انجام عملیات اقتصادی ایجاد شغل و امور مفید به حال همه سرمایه گذاری کند.

یک قرارداد برای این که از نظر اسلامی شرعی شناخته شود باید واجد شرایط زیر باشد:

- ارایه متن قرارداد و پذیرش آن از سوی دریافت کننده باید در یک قالب مکتوب انجام پذیرد.

- تمام جزئیات قیمت، شرایط خاص، مشخصات تحویل و جرایم تخلف از قرارداد و باید در متن قرار ذکر شود.

- قرارداد باید به ثبت برسد.

- توانایی کمی و کیفی در طرف قرارداد باید به تأیید برسد.

- قرارداد باید برای اهداف کسب و کار حلال باشد. خرید و فروش باید واقعی باشد نه مصنوعی یا شبیه سازی شده.

یا سرمایه گذاری در بازار ربوی کوتاه مدت پولی و به دست آوردن بازدهی ربا یا صرف نظر کردن از ربا. لذا مدیر بانک به منظور رهایی از این دو راه به یکی از شیوه های زیر متوسل می شود. عدم دریافت بهره:

- پذیرش بهره و استفاده از آن در امور خیریه براساس فتوای برخی مراجع.

- سرمایه گذاری در قراردادهای سلف طلا یا فلزات گران بها. این سرمایه گذاری براساس نرخ بهره بین المللی لایبور انجام می گیرد.

◀ پیگیری نرخ بهره از دست رفته ای که می توانست از بازار پولی حاصل شود و دریافت کمک از بانک های ربوی راهکارهای بالا ابزارهایی اضطراری هستند که توسط بسیاری از بانک های غیر ربوی اسلامی به منظور به حداقل رساندن عقب ماندگی آن ها در مقابل بانک های دیگر به کار گرفته می شوند. این ابزارها را باید راهکارهایی موقتی دانست که راه را برای عملکرد واقعی به بانکداری اسلامی هموار می کنند تا بانک های غیر ربوی در آینده بدون از دست دادن رقابت در بازارهای مالی روح بانکداری اسلامی را به موقع به اجرا بگذارند.

۱-۸- راهکارهای اسلامی برای مدیریت نقدینگی :

پول به خودی خود باز تولید نمی شود بلکه زمانی تکثیر می شود که در یک فعالیت محسوس اقتصادی سرمایه گذاری شده باشد. پول یک وسیله اندازه گیری است. موفقیت یا شکست یک عملیات اقتصادی به وسیله بازدهی سرمایه گذاری اندازه گیری می شود این بازدهی را

که حق تعیین قرارداد با دارنده سرمایه است مگر آن که در قرارداد ذکر شود. با این حال پس از آن که مضارب کار خود را آغاز می کند دیدگاه ها متفاوت می شود.

برای مثال مذاهب شافعی، حنفی، حنبلی، این حق را به صاحب سرمایه می دهند که پس از آغاز کسب و کار زمان را تعیین کند. اما مذهب مالکی این گونه حکم نمی دهد.

طراحی این ابزارهای نقدینگی کوتاه مدت اسلامی در طول ۱۵۰ سال گذشته ابزارهای بانکداری ربوی به منظور تأمین نیازهای روز افزون بازار توسعه یافتند. این ابزارها بیش تر شامل اوراق بدهی که کوتاه مدت هستند می شود. این ابزارهای نقدینگی کوتاه مدت در چند ساعت یک روز یا بیش تر نقد می شوند به طور کلی ابزارهای نقدینگی در یک دوره سه ماهه تا یک ساله سررسید می شوند.

اوراق تجاری یکی از مهم ترین انواع اوراق بدهی ربوی است. آن ها اوراق قرضه ای هستند که کننده وام های تضمین شده و تضمین نشده کوتاه مدت به شرکت تقاضا کننده هستند.

اوراق تجاری عبارتست از تعهدات کوتاه مدتی که توسط شرکت های بزرگ و معتبر منتشر می شود. این تعهدات نوعاً در کوتاه مدت حداکثر تا ۲۷۰ روز سررسید می شوند. نرخ بهره این اوراق می تواند پایین تر از نرخ بانکی تعیین می کنند باشد اما به خاطر این که این اوراق

ابزارهای مالی غیر ربوی مانند سهام یک شرکت قابل خرید و فروش هستند.

با این حال محدودیت هایی نسبت به خرید و فروش سهم وجود دارد که عبارتند از:

- ◀ پول را نمی توان در مقابل پول فروخت.
- ◀ مبادله باید در مقابل معادل پولی یک ارزش عین باشد.
- ◀ ارزش هر سهم در معاملات باید بر اصول تجارت و نیروی بازار یعنی عرضه و تقاضا تعیین شود.
- ◀ نقل و انتقال پول بلافاصله پس از هر قرارداد باید تسویه شود. پول ها بلافاصله پس از توافق دوجانبه با در نظر گرفتن زمان تسویه باید انتقال داده شود.
- ◀ خرید سهامی شرکتی که در صورت های مالی آن بدهی وجود دارد اشکال ندارد. با این حال بدهی مذکور نباید بر عملکرد شرکت غالب باشد.
- ◀ اگر هر کدام از خریدار یا فروشنده کننده ای را از جانب خود تعیین کند این کننده می تواند عملیات نقل و انتقال سهام را انجام دهد.

نقد کردن سهام:

نقد کردن سهام عبارتست از فروش آن به منظور به دست آوردن پول. تمام مکاتب و شاخه های اهل سنت در این نکته متفق القول هستند

این نسبت ها به سه گروه تقسیم می شوند:

- الف) نسبت های کیفیت دارایی ها
 ب) تخمین میزان ذخیره ها و تخصیص سرمایه
 ج) ارزیابی کیفیت نقدینگی بانک
 از دیگر وظایف مدیر دارایی ها توجه به معیارهایی است که کیفیت عملیات بانک را بهبود می بخشد. این معیار ها در مجموعه ای تحت عنوان TRICK جمع آوری شده و از اجزاء زیر تشکیل می شوند.

- ۱- شفافیت
 ۲- در معرض ریسک قرار گرفتن
 ۳- کیفیت اطلاعات
 ۴- رقابت و کفایت سرمایه

تجزیه و تحلیل نسبت های مالی در بانکداری بدون ربا :

در این نظام بانکی رابطه حقوقی بانک و مشتری با شیوه بانکداری ربوی متفاوت بوده و رابطه وکیل و موکل جایگزین و این و مدیون می شود و اعطای تسهیلات در قالب عقود و معاملات مختلف صورت گرفته و جایگزین وام های ربوی می شود. در حساب سود و زیان سرفصل سود دریافتی بابت معاملات و عقود اسلامی به جای درآمد های بهره ای در صورت های مالی ثبت می شود. « سود پرداختی به سپرده گذاران» نیز جایگزین هزینه های بهره ای می شود. در این رابطه سرفصل « در آمد خالص مابه التفاوت سود دریافتی و پرداختی» به جای سرفصل « درآمد خالص مابه التفاوت بهره» مورد استفاده قرار می گیرد. یکی از وظایف مهم مدیران دارایی ها، کنترل نقدینگی بانک است. بانک ها در اغلب مواقع با تقاضاهای غیر قابل پیش بینی برای وجوه نقد مواجه هستند، لذا حصول اطمینان از کفایت نقدینگی بانک

باید به صورت روزانه صورت پذیرد. بانک های مرکزی باید سیاست ها، سیستم های کنترلی بانک ها در مورد کفایت نقدینگی در شعب داخل و خارج را بررسی کنند. در این بررسی تمایزهای ذیل مد نظر بانک های مرکزی قرار می گیرد:

- ◀ اندازه و ماهیت فعالیت های بانک
- ◀ جایگاه بانک در بازارها، توانایی بانک در جذب وجوه، (خصوصاً وجوه عمده و برقراری ارتباط با بازارهای مختلف می تواند مورد ارزیابی قرار گیرد).

◀ تنوع بخشی در اقلام بدهی ها، چنان چه اقلام بدهی های یک بانک متنوع باشد وقوع تغییرات ترکیب سپرده ها باعث بی ثباتی بانک نمی شود.

◀ کیفیت و ترکیب دارایی ها، چنان چه کیفیت دارایی های یک بانک در حد بالایی باشد، قابلیت ایجاد وجوه نقد نیز افزایش می یابد.

◀ فعالیت ها در زمینه ارزهای مختلف

◀ کیفیت سیاست های بانک برای کنترل نقدینگی

نسبت های ترازنامه

براساس نرخ بهره شکل می گیرند در اسلام مورد قبول واقع نمی شود. ۲. گواهی سپرده: این اوراق به وسیله بانک ها منتشر می شود زمان سررسید آن بین یک ماه تا چند سال است. گواهی سپرده را نمی توان ابزاری غیر ربوی دانست چرا که اساس آن ها بر پرداخت بهره بنا شده است.

۳- تعهد بانکداران: عبارت است از وام های کوتاه مدتی که توسط بانک ها به صادر کنندگان و وارد کنندگان پرداخت می شود، یک راه برای گرفتن تعهد بیش از تحویل کالا تنظیم حواله تجاری است. بدین صورت که بنگاه فروشنده با تنظیم یک حواله تجاری از مشتری می خواهد تا در یک زمان مشخص مبلغ معینی را به او بپردازد. این حواله سپس به بانک مشتری ارسال می شود. چنان چه پرداخت مبلغ مورد نظر بلافاصله مورد درخواست باشد آن را حواله آتی می نامند و چنان چه پرداخت بلافاصله مد نظر نباشد حواله مدت دار نامیده می شود. زمانی که حواله ارایه و مورد قبول مشتری قرار می گیرد تعهد تجاری نام گرفته و به بنگاه فروشنده عودت داده می شود حال بنگاه می تواند این برگه تعهد را نزد خود نگه داشته یا آن را با یک نرخ تحویل به بانک یا موسسه دیگر بفروشد.

چنان چه بانک حواله را بپذیرد به آن معنا است که پرداخت را تضمین کرده است و از همین جاست که حواله مذکور تعهد بانک داران نامیده می شود، اما مشکل اینجاست که تنزیل با قوانین بانکداری غیر ربوی در تعارض قرار دارد. وام های دولت و شهرداری این ها وام های کوتاه مدت است که به منظور تأمین مالی عملیات شهرداری و دولت دریافت می شود.

باید در نظر داشت که ابزارهای نقدینگی ربوی که اکنون مورد

استفاده قرار می گیرد برای پاسخ به نیاز هایی که در

نظام مالی ربوی وجود دارد تشکیل شده اند. لذا

بانکداری اسلامی غیر ربوی با چالش های زیر

روبروست:

۱- باید تشخیص دهد که ابزارهای ربوی در پاسخ به کدام نیاز ها تشکیل شدند.

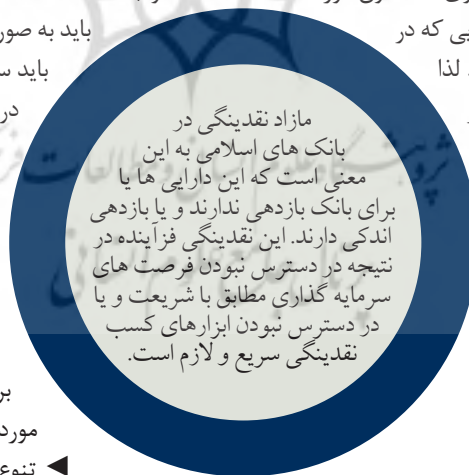
۲- ارایه راهکار برای پاسخ به نیاز های بازار در یک نظام غیر ربوی.

۳- خلق ابزارهای جدیدی که نیاز بازار را تأمین کند، آزمایش این ابزارها و درخواست مکمل قانونی و شرعی برای این ابزار.

مدیریت دارایی ها و بدهی ها:

مدیر دارایی برای شناسایی و مقابله با انواع ریسک ها باید

کنترل روزانه ترازنامه بانک را جزء وظایف خود قلمداد کرده و در صورت مشاهده تنزل در کیفیت اقلام دارایی ها و بدهی هایی که به طور مستقیم به بروز ریسک های مختلف منجر می شوند، اقدام مقتضی را به عمل آورد. در این رابطه محاسبه یک سوی نسبت ها مدیر دارایی ها را قادر می سازد که تا قبل از وقوع زیان یا ریسک های مختلف در مورد رفع مشکلات چاره اندیشی کند.

نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده ها

بر اساس استانداردهای بین المللی نسبت مساوی ۷۰ الی ۸۰ درصد نمایان گر وضعیت مطلوب است. چنان چه اصل این نسبت بالاتر از حد فوق الذکر باشد دلیلی بر افزایش بی رویه تسهیلات اعطایی یا کاهش سپرده های بانکی است. حاصل پایین تر از حد استاندارد نیز نشان گر عدم تمایل مدیریت بانک در اعطای تسهیلات به مشتریان یا این که منابع در طرح های مطمئن تری مانند اوراق بهادار سرمایه گذاری

نسبت نقدینگی :

این نسبت عبارت است از دارایی نقد تقسیم بر بدهی های کوتاه مدت، حداقل معیار بین المللی برای نسبت مذکور برابر ۱/۳۰ درصد تعیین شده است.

دارایی های نقدی ترازنامه و میزان استفاده هر یک در محاسبه نسبت به شرح ذیل است:

- ◀ وجه نقد در صندوق بانک معادل ۱۰۰ درصد
- ◀ سپرده نزد بانک مرکزی و سایر بانک معادل ۱۰۰ درصد
- ◀ اسناد خزانه معادل ۸۰ درصد
- ◀ وام های اعطایی به سایر بانک ها معادل ۵۰ درصد
- ◀ اوراق بهادار معادل ۵۰ درصد
- ◀ سایر وصولی ها معادل ۱۰۰ درصد

بدهی های کوتاه مدت ترازنامه و میزان استفاده هر یک در محاسبه نسبت نقدینگی به شرح ذیل است :

- ◀ مطالبات بانک مرکزی و سایر بانک ها معادل ۱۰۰ درصد
- ◀ وام های دریافتی از سایر بانک ها معادل ۵۰ درصد
- ◀ حساب های جاری معادل ۲۵ درصد
- ◀ سپرده های مدت دار معادل ۱۰ درصد
- ◀ سایر دریافتی ها معادل ۱۰۰ درصد

برای ارزیابی نقدینگی یک بانک، سررسید دارایی ها و بدهی ها نیز باید مدنظر قرار گیرند.

امروزه تجزیه و تحلیل سررسید ها یک امر ضروری در مدیریت دارایی ها و بدهی ها محسوب می شود و ارقام دارایی ها و بدهی ها نیز باید هماهنگی و همخوانی وجود داشته باشد تا به این ترتیب امکان محاسبه ریسک نقدینگی نیز فراهم شود. برای دستیابی به ایجاد هماهنگی میان سررسید دارایی ها و بدهی ها، وجود تقسیم بندی های جزئی تر ارقام مالی ضروری است.

برای مثال تسهیلات اعطایی باید در سه گروه کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت در صورت های مالی منعکس شود تا امکان مقایسه با قسمت دارایی های نقدی فراهم آید.

در این رابطه نقد در صندوق بانک دارایی آنی تلقی می شود و با سر فصل تسهیلات کوتاه مدت از نظر سررسید مقایسه شود.

برای محاسبه نقدینگی، روش ساده تری نیز وجود دارد که به ترتیب

ذیل است:

$$100 \times (\text{بدهی های جاری} / (\text{بدهی های جاری} - \text{دارایی جاری})) = \text{نسبت نقدینگی}$$

استفاده از این نسبت در یک نظام بانکی پیشرفته و پیچیده چندان کارایی ندارد زیرا یک بانک پیچیده می تواند با جابجایی ارقام وضعیت نقدینگی را در حد مطلوبی نشان دهد. به همین دلیل است که استفاده از معیارهای شفافیت و پاسخ گویی در مدیریت ترازنامه مورد تأیید قرار می گیرد.

چالش های مدیریت نقدینگی اسلامی :

بانک های اسلامی مانند سایر بانک ها می بایست نیازهای نقدینگی خود را بر آورده سازند. برای این کار می بایست ساز و کار

مدیریت نقدینگی را به صورت مشخصی تعریف

کنند. بانک های ربوی ساز و کار خاص خود را تعریف

کرده اند؛ ساز و کار این بانک ها به علت گسترش و پیشرفت بازار بین بانکی مبتنی بر ابزارهای متنوعی است. از سوی دیگر پویایی بازارهای ثانویه روند مدیریت نقدینگی را برای این موسسات تسهیل می کند.

بانک های اسلامی به دلایل زیر همواره با مشکل مدیریت نقدینگی روبرو هستند:

- ۱- ارایه تسهیلات و سرمایه گذاری های با سررسید نسبتاً بلند مدت
- ۲- جذب منابع به صورت سپرده های کوتاه و میان مدت
- ۳- عدم وجود بازار ثانویه فعال (با قدرت نقل وانتقال بالا) برای وام ها و تسهیلات اعطایی
- ۴- پایین بودن قدرت نقد شوندگی دارایی های مالی اسلامی (به دلیل پاره ای مسایل فقهی و مشکلات اجرایی)

باتوجه به مشکل فوق کنترل و مدیریت بانک در مورد نقدینگی

به دلایل زیر با چالش ها و دشواری هایی روبرو است:

- ۱- صورت گرفتن معاملات اسلامی از طریق مبادله مالکیت دارایی حقیقی
- ۲- ممنوعیت سرمایه گذاری در ابزارهای مبتنی بر بهره
- ۳- عدم قابلیت مبادله پول به عنوان یک کالا
- ۴- فقدان ابزارهای قابل مبادله با رویه متغیر^{۱۱}
- ۵- عدم کفایت تولید دارایی های مرغوب
- ۶- تکیه و اعتماد بیش از حد بانک های اسلامی بر روی دارایی های ترازنامه ای^{۱۲} برای مدیریت نقدینگی
- ۷- گسترش غیر بهینه مازاد نقدینگی
- ۸- کمبود و ماهیت تکنیک های مدیریت ریسک
- ۹- کم بودن تعداد بانک های اسلامی

11 - Variable tenor

12 - Balance sheet assets

زیر بناهای لازم برای مدیریت نقدینگی در کشور های اسلامی: بازار پول بین بانکی :

معمولاً بانک های متعارف برای رفع نیاز به وجوه یا برای سرمایه گذاری وجوه مازاد خود، از معاملات کوتاه مدت بین بانکی استفاده می کنند این معاملات کوتاه مدت در برابر یک نرخ بهره ثابت توافقی بین دو بانک انجام می شود. از آنجا که این معاملات مبتنی بر بهره هستند قابلیت استفاده در بانکداری اسلامی را ندارند به عبارت دیگر

بانک های اسلامی علاوه بر مشکل کمبود دارایی های بلند مدت برای سرمایه گذاری در مدیریت ترازنامه^{۱۴} با مشکل فقدان بازار بین بانکی اسلامی در حجم و اندازه بازارهای متعارف روبرو هستند به بیان ساده تر بانک های اسلامی نمی توانند برای پاسخ گویی به برداشت های غیر منتظره از سپرده های از روش استقراض ربوی استفاده کنند و در نتیجه هماهنگ سازی پرتفوی بدهی ها با دارایی ها مشکل است. (Edwardes, 2004)

در نتیجه بانک های اسلامی مجبورند نسبت به بانک های متعارف، دارایی های نقد بیش تری نگه

گواهی ها می توانند سرسیدهای متفاوت مشخصی داشته باشند. ممکن است زمان ها برای صدور گواهی های ثابت باشد که بعد از آن هم پذیرشی قبول نشود. تاریخ صدور را می توان اولین روز ماه بعد از بسته شدن زمان ثبت نام اعلام کرد.

داری کنند.

برای فراهم کردن نقدینگی کوتاه مدت در بانک های اسلامی، سه جایگزین برای بازار بین بانکی متعارف ارائه شده است. (Abdulmajid, 2003)

۱- بانک با سایر بانک های اسلامی توافق کند که مازاد نقدینگی خود را بر اساس مشارکت در سود و زیان در اختیار یکدیگر قرار دهند بدین نحو که بانکی که با کمبود نقدینگی روبرو شده (و نیاز به

۱۰- ضعف در طراحی و ایجاد ابزارهای مالی اسلامی

۱۱- عدم توافق فقهی در مورد ابزارهای مالی اسلامی (Abdulmajid, 2003)

مدیریت نقدینگی اسلامی دو بعد دارد: بعد اول به جایگزینی وجوه مازاد می پردازد و بعد دوم به رفع کمبودها و نیازهای نقدینگی کوتاه مدت (Siddiqui, 2007) به همین برای بانک ها و موسسات اسلامی نسبت به سایر موسسات با چالش بزرگ تری روبرو هستند زیرا ممکن است ابزارهای مشابه اسلامی بر خلاف کاربردشان در بانکداری متعارف فقط برای یکی از دو بعد کاربرد داشته باشند.

در نتیجه برای بانکداری اسلامی تفکیک ابزارهای متناسب به هر بعد ضروری خواهد بود.

به عنوان آخرین نکته به این بخش باید توجه داشت که اگر بازار با درآمد ثابت^{۱۳} شرایط زیر را داشته باشد قابلیت به کارگیری برای مدیریت نقدینگی را خواهد داشت (Ijlal Alvi).

۱- انتشار دهندگانی با سطح اعتبارها و ریسک (risk portfolio) متفاوت

۲- وجود اوراق صکوک با سرسیدهای متفاوت (کوتاه، میان و بلند مدت)

۳- گستردگی مبنای سرمایه گذاری (از طریق تنوع بخشی

به محصولات صکوک) جهت تسهیل مشارکت تعداد بیش تری از سرمایه گذاران

۴- فراهم بودن زیر ساخت ها و فناوری اطلاعات (IT)

مشاهده می شود از میان ۴ شرط فوق هیچ کدام در سطح ایده آل محقق نشده است و این امر موجب می شود امکان استفاده مدیران بانک های اسلامی از چنین بازاری محدود شود.

- ۱- طراحی ابزارهای بین بانکی مناسب برای مبادله فعالانه بین بانکی یا عملیات پولی^{۱۷}
- ۲- طراحی سازوکار بهره گیری از «تبدیل به اوراق بهادار کردن»^{۱۸} برای مدیریت سررسید و طیف ریسک^{۱۹} دارایی ها و بدهی ها
- ۳- طراحی ابزارهای ریسک پوشانی^{۲۰}
- ۴- ایجاد امکان آخرین قرض دهنده موجود^{۲۱}
- ۵- جذب تعداد زیادی از بازیگران بازار (موسسات اسلامی، موسسات متعارف / موسسات خارجی و

- ۶- انتشار اوراق صکوک کوتاه مدت
 - ۷- ایجاد سیستم تسویه شفاف و کارا
 - ۸- ساده کردن موارد قانونی و نهادی
 - ۹- ارتقاء و توسعه یک بازار ثانویه فعال
- اگر بانک های اسلامی بتوانند در ایجاد این بازار موفق باشند و اجزاء و شرایط این بازار را به بهترین نحو فراهم کنند یکی از اساسی ترین معیارهای لازم برای مدیریت نقدینگی را فراهم کرده اند. زیرا همان طور که مکررا ذکر شده، عدم دسترسی به ابزارهای کوتاه مدت شرعی و کارا از چالش های اساسی مدیریت نقدینگی است.

تاسیس صندوق بازار پول غیر ربوی^{۲۲}

حساب بازار پول^{۲۳} در بانکداری متعارف، یک صندوق سرمایه گذاری^{۲۴} است که فقط در ابزارهای کوتاه مدت بازار پول سرمایه گذاری می کند. در بانکداری ربوی، بازار پول بازاری است که در آن فقط اوراق بهادار بدهی^{۲۵} مبادله می شود. زیرا این اوراق با سرعت بالای به پول نقد تبدیل می شوند. به عبارت دیگر وجهی که در حساب بازار پول سرمایه گذاری می شود برای وام های کوتاه مدت به بنگاه های مختلف و سازمان های دولتی به کار می رود. صندوق های سرمایه گذاری بازار پول^{۲۶} ربوی در اوراق بهادار بدهی کوتاه مدت مثل اوراق تجاری، پذیرش های بانکی، گواهینامه های سپرده، وام های کوتاه مدت و اوراق خزانه سرمایه گذاری می کنند. این صندوق ها برای فراهم کردن نقدینگی بانک ها ابزار بسیار مطمئنی

نقدینگی دارد) با انعقاد قرارداد مشارکت در سود و زیان با سایر بانک ها مشکل خود را حل می کند. این روش به سایر بانک ها اجازه می دهد تا از مازاد نقدینگی خود استفاده کنند و به مدیریت ترانزنامه خود بپردازند. در این روش بانکی که مازاد خود را در اختیاربانک دیگر قرارداده است مانند سایر سپرده گذاران در سود بانک دریافت کننده سهیم می شوند البته متناسب با مدتی که وجه توسط بانک دریافت کننده استفاده شده است.

۲- بانک ها می توانند یک توافق همکاری بین بانکی برای گسترش مساعدت های متقابل^{۱۵} به یکدیگر در شرایطی که استفاده خالص تسهیلات در یک دوره خاص صفر است ایجاد کنند.

۳- بانک ها می توانند صندوق مشترکی^{۱۶} در بانک مرکزی برای مساعدت های دو طرفه ایجاد کنند.

هرچند روش های فوق می تواند تا حدودی در کوتاه مدت پاسخ گویی نیازها بانک های اسلامی باشد. اما بانک های اسلامی باید به دنبال ایجاد یک بازار بین بانکی اسلامی در حجم و اندازه های بازارهای جهانی باشند که در آن حداقل اقدامات زیر صورت گیرد:

17 - Monetary operations

18 - securitization

19 - Risk spectrum

20 - Hedging instrument

21 - Lender of last resort facility

22 - La Riba Money Market Fund

23 - La Riba Money Market account

24 - Mutual fund

25 - Debt securities

26 - Money market mutual fund

15 - Reciprocal accommodation

16 - Common pool

تمامی این موارد سرمایه بانک وجود دارد که در طرف بدهی‌ها و دارایی‌ها متحمل ریسک می‌شود. به همین دلیل است که امروزه بحث مدیریت ریسک بر کفایت سرمایه متمرکز می‌شود.

بخش‌های اصلی و ملاحظات مربوط به آن‌ها شامل موارد زیر است:

- ۱- سپرده گذاران: که ممکن است مبالغ خود را برداشت کنند.
- ۲- بانک‌ها: که تمایل به انباشت دارایی دارند تا بازده حقوق صاحبان سرمایه را حداکثر کنند.
- ۳- گروه‌های متقابل: که در مورد آن خطر نکول وجود دارد.
- ۴- قانون گذاران: که به دنبال صحت و درستی بانکداری هستند.
- ۵- سایر شرکت‌ها و خانوارها با ترازنامه‌های مرتبط به هم که نسبت به یکدیگر مطالبات احتمالی دارند.
- ۶- مالیات دهندگان عمومی که با هزینه حفاظت از سپرده‌ها و بحران‌های مالی مواجه‌اند.

بنابراین هدف از مدیریت ریسک در بانک‌های اسلامی استقرار بانک‌ها به صورتی است که مطابق با شریعت بوده، اعتماد سپرده گذاران را جلب کرده و کار او با ثبات باشند.

بنابراین اولین قدم در اینجا مقایسه منابع مالی بانک‌های اسلامی با بانک‌های سنتی است. این مقایسه در مورد استانداردهای حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی که به بررسی ترازنامه‌های بانکداری اسلامی می‌پردازند، به بهترین شکل خود را نشان می‌دهد.

با نگاهی به منابع مالی بانک‌های اسلامی و بانک‌های سنتی تفاوت‌های مهمی مشاهده می‌شود. اولین اختلاف وجود مفهوم سرمایه نوع دوم در بانک‌های سنتی است که وام‌های غیر ممتاز است. این وام‌ها هنگام وقوع با بحران در بانک تا حدی سرمایه لازم را فراهم می‌کنند. علت آن دوره این نوع منبع مالی است. در بانک‌های اسلامی جایگزین مشخصی در این زمینه وجود ندارد. این بحث بر اساس استانداردهای «آی-او-فی» است. در استانداردهای «آی-او-فی» دو اندوخته مهم مشخص شده است. یکی از آن‌ها Profit equalization reserve (PER) و دیگری Investment risk reserve (IRR) است. باتوجه به این که در طرف بدهی‌های بانک‌های اسلامی سپرده‌های سرمایه گذاری وجود دارند که به عنوان حساب‌های سرمایه گذاری تقسیم سود محدود نشده تعریف می‌شوند که از این اندوخته استفاده می‌شود. از این تعریف در سراسر بحث ما و سایر بحث‌های فنی استفاده می‌شود.

در واقع دو نوع حساب‌های سرمایه گذاری تقسیم سود و زیان در ترازنامه‌های بانک‌های اسلامی وجود دارند که یک نوع محدود شده و نوع دیگر محدود نشده است. بنابراین PER توسط صاحبان سهام و IRR توسط صاحبان حساب‌های تقسیم سود به شکل تکافل فراهم می‌شود. در جدول زیر موارد استفاده از منابع مالی در بانک‌های اسلامی و

هستند اما متأسفانه جایگزین غیر ربوی آن طراحی نشده است. حال سؤال اینجاست که آیا می‌توان صندوق سرمایه گذاری بازار پول اسلامی داشت یا نه؟ از آن‌جا که تعداد زیادی ابزارهای کوتاه مدت اسلامی وجود دارند که می‌توانند برای برطرف کردن نیازهای مبادلاتی عمده در نفت و گاز، مواد غذایی (مثل برنج، گندم، شکر و...) و سایر کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای طراحی و تولید شوند امکان ایجاد این صندوق وجود دارد. (Abdul-Rahman, ...)

بعضی اندیشمندان اقتصاد اسلامی معتقدند که توسعه صندوق سرمایه گذاری غیر ربوی بازار پول باید اولویت اصلی بانک‌ها و سرمایه گذاران اسلامی باشد. (Abdul-Rahman, ...) باید توجه داشت که عمده کسانی که از مازادها و کسری‌های پیش بینی نشده نقدینگی ضرر می‌بینند مردم (به ویژه کسانی که دنبال سرمایه گذاری حلال هستند)، مؤسسات مالی بزرگ و مؤسسات تجاری هستند.

مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی^{۲۷}

بخش اول: چارچوب سیستماتیک:

ریسک و عوامل ریسک:

ریسک را می‌توان به صورت کاهش احتمالی ارزش درآمد و دارایی تعریف کرد. این تعریف تنها شامل ضررهای غیر انتظاری شده و ضررهای انتظاری در این تعریف وارد نمی‌شود. منابع احتمالی ضررهای آینده را می‌توان به صورت زیر طبقه بندی کرد:

- ۱- مالی
- ۲- تجاری
- ۳- عملیاتی

بانکداری در معرض مدیریت ریسک‌های کوتاه مدت

است. بنابراین زمانی که از مدیریت ریسک بحث می‌شود

ما در مورد یک بانک خاص یا یک بانک صحبت می‌کنیم. اما باید از منظر گسترده تری به بانک نگاه کنیم زیرا ریسکی که یک بانک با آن مواجه است به شرایط محیطی نیز بستگی دارد. چرا که بانک در طرف دارایی‌های خود با ترازنامه‌های سایر شرکت‌ها ارتباط دارد و در طرف بدهی‌ها نیز ارتباطات مشابهی با سپرده گذاران وجود دارد چون سپرده گذاران نیز ترازنامه‌های مختص به خود دارند.

بنابراین این ریسک نظام بانکداری را نمی‌توان به تنهایی و بدون توجه به ارتباطات بانک با سایر موسسات در سطح کلان بررسی کرد. در کنار این موارد مطالبات احتمالی وجود دارند که غالباً از فعالیت‌های خارج از ترازنامه یک بانک ویژه نشات می‌گیرند. مورد دیگر سیستم بیمه سپرده‌ها است. بنابراین در بحث ریسک بانکداری باید تمامی این موارد را از دیدگاه مربوط به خودشان مد نظر قرار دهیم. در مرکز

بانکداری و مالی اسلامی هم اکنون در سطح جهانی اعتبار ویژه ای یافته است. بسیاری از بانک‌های بین المللی ربوی برای به دست آوردن بخش مهمی از وجوه و مبادلاتی که براساس حرمت ربا بنا شده است فصولی را برای بانکداری و مالی ربوی بنا نهاده اند.

بانک‌های سنتی مشاهده می‌شود.

بانک‌های سنتی	بانک‌های اسلامی
نقدینگی و مانده های سایر بانکها	نقدینگی و مانده های سایر بانکها
وام‌ها	مطالبات حاصل از فروش (مضاربه، سلم، استصناع)
رهن	اوراق بهادار سرمایه گذاری
اجاره مالی	تامین مالی از طریق مشارکت
سرمایه گذاری در اموال غیر منقول	تامین مالی از طریق مضاربه
اوراق بهادار	سرمایه گذاری در اموال غیر منقول
	سرمایه گذاری در دارایی‌های اجاره ای
	موجودی ائبار (شامل کالاهایی که برای مضاربه خریداری شده اند)

بازده بازار است، بنابراین سپرده گذاران سپرده های خود را برداشت خواهند کرد. ریسک بعدی، ریسک امانتی است که عدم توانایی بانک در انطباق با یکی از شیوه های تامین مالی مشخص شده در شریعت است، اگر سپرده گذاران مطلع شوند که بانک از شرایط شریعت تخلف می کند ریسک ضرر تجاری وجود خواهد داشت.

«Displaced commercial risk» از طریق PER و از محل کمک سهامداران پوشش داده می‌شود. زیرا در نهایت آن‌ها مسئول این ریسک هستند، اگر بانک با بی‌ثباتی مواجه شود، البته این سهامداران هستند که متحمل ضرر می‌شوند. ریسک امانتی نیز توسط بانک پوشش داده می‌شود مجدداً در این موضوع یک علامت سوال وجود دارد و آن این‌که چند درصد از این ریسک را باید با سرمایه پوشش داد؟ این مقدار باید ۱۰۰ درصد باشد. ضرر تجاری در بانک اسلامی در قرارداد مضاربه به وجود می‌آید و بنابراین باید توسط صاحبان «PSIA و IRR» پوشش داده شود که توسط سرمایه گذاران و سرمایه پرداخت می‌شود.

ریسک ها	کاهش ریسک
ریسک امانتی	سرمایه (%)
ضرر تجاری	صاحبان PSIA
PEN ناشی از کمک سهامداران	Displaced commercial risk (ریسک برداشت)

این بحث ما را به بحث ضررها و این‌که چگونه سیستم برای تحمل این ضررها طراحی شده است، هدایت می‌کند. در مرکز تمامی این بحث‌ها توزیع ضرر و البته ضررهای پیش بینی نشده بر اساس پیش نیازهای قانونی شامل استانداردهای قانونی جدید وجود دارد. ضررهای پیش بینی نشده از ریسک‌های اعتباری، بازار و عملیاتی ناشی می‌شوند. ضررهای پیش بینی شده از طریق درآمد ناشی از اندوخته ضرروام پوشش داده می‌شود. و ضررهای پیش بینی نشده از محل سرمایه پوشش داده می‌شود. اگر منشا ضرر پیش بینی نشده ریسک واقع باشد اغلب از طریق بیمه پوشش داده می‌شود.

در بانک‌های اسلامی، ضررهای پیش بینی شده از طریق درآمد پوشش داده می‌شود، و در مورد دارایی‌های بانک این امر مهم‌تر است. دارایی‌های بانک اسلامی به دو گروه تقسیم می‌شوند گروه اول از محل حساب‌های سرمایه گذاری تقسیم سود و زیان و گروه دوم از محل حسابداری جاری و سرمایه بانک تامین مالی می‌شود. بنابراین این طبقه بندی دارایی‌ها در بانک اسلامی بسیار مهم است. ضررهای پیش بینی نشده حساب‌های سرمایه گذاری تقسیم سود از محل خود سپرده گذاران، سرمایه و

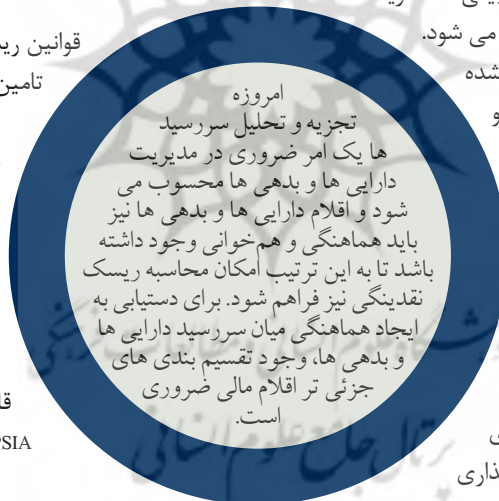
PER پوشش داده می‌شود. ضررهای پیش بینی نشده حساب‌های جاری و دارایی‌های سرمایه ای از طریق سرمایه و (IRR) پوشش داده می‌شود که در واقع کمک سپرده گذاران است. زمانی که ریسک واقع وجود دارد، ضررهای ناشی از این ریسک از طریق تکافل پوشش داده می‌شود.

در بانک‌های اسلامی ریسک‌های دارایی‌هایی که از طریق PSIA تامین مالی می‌شوند موقعیت منحصر به فردی به وجود آورده است. ریسک‌های موجود اساساً Displaced commercial risk هستند. که ریسک برداشت نیز نامیده می‌شوند. این ریسک ناشی از عدم کارایی بانک در مدیریت ریسک‌های تجاری به روش صحیح است. در نتیجه نرخ بازدهی که توسط بانک‌های اسلامی پرداخت می‌شود کم‌تر از نرخ

قوانین ریسک‌های دارایی‌هایی که از طریق PSIA تامین می‌شوند:

قانون (۱): دارایی‌هایی که از طریق PSIA تامین مالی شده اند از سایر دارایی‌هایی که از طریق حساب‌های جاری و سرمایه تامین مالی شده اند به طور کامل مجزا شوند.

قانون (۲): تخصیص ریسک بین صاحبان PSIA و سهامداران بدین معنی که

سرمایه

سرمایه تعدیلی

۵۰ درصد دارایی‌های تامین مالی شده از طریق PSIA

قانون (۳): کاربرد قوانین ریسک موزون کمیته بال

قانون (۴): استقرار IRR و PER

- ریسک‌های سیستماتیک منحصر به فرد در بانک‌های اسلامی
- انتقال ریسک‌ها بین حساب‌های جاری و حساب‌های سرمایه گذاری
- ترکیب درآمد بین منابع موافق و غیر موافق شریعت به جز تخصیص سرمایه مجزا برای هر کدام.

- سرمایه بی نهایت مهم است. در این مورد نسبت اهرمی وجود دارد که به صورت سرمایه تقسیم بر کل دارایی‌ها (سرمایه) تعریف می شود.
- **۱-۱۸- کل دارایی‌ها :**
- در مدل مضاربه دوگانه این نسبت (۱) است. زیرا هر موردی که توسط افراد تامین مالی می شود با پول آن‌ها صورت می گیرد و اهرمی وجود ندارد، بنابراین در این مدل خاص ثبات بانک مشکل مهمی نیست.
- یک موقعیت در جهان واقعی را در نظر بگیرید که :
سرمایه بانک = ۱۰ دلار
دارایی‌ها = ۱۰۰ دلار
- نسبت دارایی به سرمایه ۱:۱۰ است (بدین معنی که ۱ دلار سهم متحمل ریسک ۱۰ دلار از دارایی می شود) بنابراین در این موقعیت تنها ۱۰ درصد زیان و ارزش دارایی تمامی سهام را ضایع خواهد کرد. بنابراین حتی در بانک‌های اسلامی این امر موضوع مهمی است.
- کیفیت سرمایه بسیار مهم است و این‌که چگونه شرایط مشخصی را برآورده می کند. در بحث ریسک به کیفیت سرمایه در طرف بدهی‌ها و دارایی‌ها توجه می شود.
- ریسک با توجه به ریسک‌های اعتباری، بازاری و عملیاتی محاسبه می شود. البته روش‌های استاندارد شده ای برای این کار وجود دارد که توسط قانون‌گذاران انجام می شود. هم‌چنین بانک‌ها از سیستم‌های رتبه بندی داخلی ریسک استفاده می کنند.
- ریسک تنزیل
- ریسک گروه مقابل
- ریسک تسویه
- ریسک بازاری ؛ شامل :
- ریسک قیمتی
- ریسک نرخ از
- ریسک نرخ بازده
- ریسک نقدینگی ؛ شامل :
- ریسک نقدینگی منابع مالی
- ریسک نقدینگی دارایی
- ریسک مدیریت نقدینگی
- عوامل ریسک تجاری عبارتند از :
- ریسک مدیریت ؛ شامل :
- برنامه ریزی
- سازمان (تشکیلات)
- گزارش دهی
- نظارت

سرمایه

ریسک - نسبت سرمایه اصلی =
ریسک - دارایی‌های تعدیل شده

ارکان بال ۲ برای یک نظام بانکی سالم عبارتند از :

- حداقل سرمایه
- شفافیت و افشا
- نظارت موثر

بخش دوم : ریسک‌های منحصر به فرد بانک‌های اسلامی :

ریسک‌ها به صورت زیر طبقه بندی می شوند :

- مالی
- تجاری
- عملیاتی

عوامل ریسک مالی عبارتند از :

- ریسک اعتباری ؛ شامل
- ریسک نکول

- سخت افزاری
- نرم افزاری
- نمونه‌ها
- ICT
- ریسک خارجی
- وقایع
- مشتری
- حفاظت
- نظارت
- سیستم

■ ریسک سرمایه گذاری در سهام سرمایه عوامل ریسک منحصر به فرد شیوه های تامین مالی اسلامی کدامند؟

■ ریسک بازاری که منشأ آن نقدینگی است: منشأ ریسک بازاری تا حد زیادی ملاحظات مربوط به نقدینگی است. بدین معنی که در طرف دارایی‌های یک بانک اسلامی مطالبات وجود دارند که در صنعت بانکداری اسلامی در حدود ۱۸ درصد است. برای این مطالبات بازاری وجود ندارد، دلیل آن این است که بدهی را نمی توان در بازار مبادله کرد. بنابراین بدهی منشأ ریسک بازاری برای بانک‌های اسلامی است.

■ تبدیل ریسک اعتباری به ریسک بازاری و ریسک بازاری به ریسک اعتباری در مراحل مختلف یک قرارداد: زمانی که به چرخه حیات یک قرارداد (چه قرارداد استصناع یا اجاره) توجه می کنیم، در خواهیم یافت که در مراحل مشخصی ریسک اعتباری به ریسک بازاری تغییر شکل می یابد و در مراحل مشخصی از قرارداد ریسک بازاری به ریسک اعتباری تبدیل می شود.

که یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد شیوه های تامین مالی اسلامی است. به عنوان مثال در قرارداد مضاربه، قبل از هر چیز شرط لازم مطابقت آن با شریعت است به این صورت که بانک باید با حفظ مالکیت کالا را به مشتری بفروشد. حال بانک باید دارایی را خریداری کرده و آن را به تملک خود در آورد. این فرآیند بدین معنی است که بخش زمانی این دوره هر چه که باشد یک ریسک بازاری وجود دارد به این دلیل که بانک صاحب دارایی است، اگر در اثر شرایط بازار ارزش دارایی کاهش یابد بانک به دلیل خاصی مسئول است و منظور من از ریسک بازاری همین است، زمانی که بخشی از قرارداد دارایی را به مشتری منتقل می کند. در این صورت ریسک بازاری بانک به ریسک اعتباری تبدیل می شود زیرا ممکن است طرف مقابل دیون خود را پرداخت نکند، بنابراین در چرخه حیات یک قرارداد مضاربه

- ریسک استراتژیک؛ شامل:
- تحقیق و توسعه
- طراحی محصول
- پویایی بازار
- اقتصادی
- شهرت

عوامل ریسک عملیاتی عبارتند از:

- ریسک افراد
- رابطه ها
- موازین اخلاقی
- ریسک مرحله ای (فرآیندی)
- ریسک قانونی
- کنترل
- ریسک سیستم

ربوی استفاده می کنند، بنابراین بانک دارای یک حساب دفتر تجاری و یک حساب دفتر بانکی است، در این بانکها ریسک بازار در حساب دفتر تجاری قرار دارد. در حالی که در بانکهای اسلامی ریسک بازار در حساب دفتری بانک قرار دارد.

از آن جا که در حساب دفتری بانک های اسلامی تامین مالی دارایی ها از طریق مضاربه، اجاره، سلم، مشارکه، مرابحه و سایر شیوه های تامین مالی وجود دارد، بنابراین در بانک های اسلامی ریسک بازار در حساب دفتری بانک به جای دفتر تجاری ثبت می شود.

ریسک های مرسوم در بانکداری اسلامی:

چارچوب جدید کمیته بازل در محاسبه جدید کفایت سرمایه ریسک اعتباری را بر اساس ارزیابی طرفین معامله و ریسک بازار را بر اساس میزان نقد شدن دارایی های مالی مد نظر قرار می دهد. در حالی که در بانکداری اسلامی کلیه معاملات بر اساس پشتوانه دارایی ها استوار است. ریسکی که خاص بانک اسلامی است به شرح زیر مشخص می شود: یک بانک اسلامی برای پرداخت نرخ بازده مناسب به دارندگان حساب های سرمایه گذاری تحت فشار است. زیرا این نرخ باید به گونه ای باشد که انگیزه کافی برای سپرده گذاران برای نگهداری سپرده هایشان در بانک ها ایجاد کند. حال اگر این نرخ بالاتر از نرخ قابل پرداخت به قراردادهای سرمایه گذاری باشد، بانک ممکن است از برخی از منافع خود برای حفظ منافع سهامداران چشم ببوشد. کوتاهی و سهل انگاری در این زمینه ممکن است منجر به خروج سپرده ها از بانک شود که بدنبال خود موقعیت تجاری و رقابتی بانک را با خطر روبرو خواهد کرد. این ریسک، ریسک تجاری نامیده می شود. قراردادهای مضاربه و مرابحه با ریسک عدم تقارن (asymmetric) مواجه هستند. قرارداد مرابحه در مقایسه با مضاربه از درجه ریسک پذیری کمتری برخوردار است زیرا قرارداد مرابحه نرخ مورد نظر (mark-up) از قبل بین بانک و مشتری برقرار شده است. البته قرارداد مرابحه با ریسک بازرگانی نیز روبرو است. زیرا بانکی که کالاهای را به نفع مشتری خریداری می کند. ممکن است به دلیل تغییر شرایط مالی مشتری در پایان مدت قرارداد، با کالاهای غیر قابل فروش مواجه شود در این حالت بانک باید بخشی از mark-up را جبران کند بنابراین صاحب نظران مسلمان عقیده دارند که در قراردادهای بازرگانی بانک مجاز است برای جلوگیری از ریسک، mark-up را افزایش دهد. یک مشکل جدی در قرارداد مضاربه برای بانک تامین کننده وجود به وجود می آید و آن زمانی است که هیچ ضمانتی برای بازگشت سریع و جوه به بانک وجود ندارد به علاوه ریسک دریافت نکردن سود نیز قابل توجه است و این در اکثر موارد به قراردادهای کوچک بازرگانی مربوط می شود که خاص اکثر جوامع اسلامی است. در این زمینه با مشکل مخاطرات اخلاقی نیز روبرو

ریسک بازاری الزاماً به ریسک اعتباری تبدیل می شود. در قرارداد مشارکت کاهنده یا هر قرارداد دیگر می توانید از طریق مقایسه این تبدیل را مشاهده کنید.

متمركز کردن ریسک اعتباری و ریسک بازاری: به طور طبیعی در فعالیت های تجاری بانک، ریسک بازاری چیزی متفاوت و ریسک اعتباری چیز متفاوت دیگری است. در سطح بسیار نادری ریسک بازاری و ریسک اعتباری با هم پیوند می خورند. اما در شیوه های تامین مالی اسلامی این دو ریسک به واقع به هم پیوند خواهند خورد در قرارداد «سلم» بر سر قیمت های توافق می شود، و این قیمت ها تغییر می کند. در طول زمان بانک کالاهای سلم را دریافت خواهد کرد. قیمت ها ممکن است کاهش یابد. این امر ریسک بازاری جدی در پی دارد. اما

در همین زمان ممکن است طرف مقابل کالاهای سلم را تحویل ندهد که به شکل ریسک نکول یا ریسک اعتباری است. بنابراین دو نوع ریسک در قرارداد سلم و هر قرارداد دیگری در بانک های اسلامی به هم پیوند می خورند که یکی از ویژگی های منحصر به فرد بانکداری اسلامی است.

ریسک بازاری که از مالکیت دارایی های غیر مالی تا زمان سر رسید یک قرارداد یا مالکیت آن بوجود می آید به مشتری منتقل می شود: ریسک بازاری در بانکداری اسلامی بسیار مهم و قابل توجه است. اما در بانک های سنتی این نوع ریسک خیلی مهم نیست به این دلیل که بانکداری اسلامی بدون تامین مالی دارایی ممکن نیست و در صورت وجود تامین مالی مالکیت دارایی منجر به ریسک بازار می شود که یکی از ویژگی های مهم بانک های اسلامی است.

نکول:

در بانکداری اسلامی عدم پرداخت دیون و تعهدات (نکول) منحصر به فرد است بدین معنی که اگر با عدم پرداخت دیون مواجه باشیم، باید در مورد بهره یا افزایش قیمت به مذاکره بپردازیم که به عنوان ربا جاهلیت شناخته می شود و در اسلام جایز نیست و یکی از مشخصات منحصر به فرد بانکداری اسلامی است.

ویژگی های منحصر به فرد تر از نامه بانک های اسلامی از دیدگاه ریسک بازار: در این مورد می توان به ریسک های ارزش دارایی در اثر تغییرات قیمت های بازار اشاره کرد. ملاحظات منحصر به فرد دیگری وجود دارند:

در بانک های سنتی ریسک بازار غالباً در دفتر تجاری وجود دارد. بانک های سنتی به مبادله اوراق قرضه پرداخته و از سایر ابزارهای مالی

بانک های اسلامی مانند سایر بانک ها می بایست نیازهای نقدینگی خود را بر آورده سازند. برای این کار می بایست ساز و کار مدیریت نقدینگی را به صورت مشخصی تعریف کنند. بانک های ربوی ساز و کار خاص خود را تعریف کرده اند؛ ساز و کار این بانک ها به علت گسترش و پیشرفت بازار بین بانکی مبتنی بر ابزارهای متنوعی است.

یا عدم پرداخت کامل دیون توسط مشتریان طبق آنچه در قرارداد موافقت شده است، ریسک اعتباری نامیده می‌شود. این ریسک بسیار مهم است. زیرا ۸۰ درصد ریسک بانک‌ها ریسک اعتباری است. و ۸۰ درصد ناکامی بانک‌ها به علت این نوع ریسک است. ریسک اعتباری باعث به وجود آمدن ریسک بازار و ریسک نقدینگی نیز می‌شود. ویژگی‌های منحصر به فرد ریسک اعتباری بانک‌های اسلامی کدامند؟

- نکول : در سلم، تجدید ساختار اعتبار که بر اساس جبران است، معروف‌ترین شکل ربا است که اصطلاحاً «ربالجاهلیه» نامیده می‌شود. این امر اهمیت و ضرورت مدیریت ریسک اعتباری را مشخص می‌کند. در این رابطه لازم است به موارد زیر توجه شود :
- مسایل اخلاقی در اندوخته‌های جبران کننده زبان وام
- کیفیت وثیقه (محدودیت‌های استفاده از اوراق قرضه ممتاز)
- بیمه بیمه مشتریان و بیمه تسهیلات
- روش‌های معکوس و متمرکز کردن ریسک‌ها
- مضاربه / مشارکت
- نکول تعریف نشده است
- وثیقه جایز نیست.
- سلم / استصناع
- ریسک عملکرد گروه‌های متقابل
- تفکیک ریسک بازار از ریسک نکول مشکل است.
- بالا بودن آسیب‌های ریسک
- مراحبه
- مبنای ریسک نکول
- ادغام ریسک - هر شیوه تامین مالی دارای ریسک‌های متفاوتی است ؛ ریسک اعتباری ریسک نقدینگی، ریسک بازار و...

تلقی بانکداری اسلامی از انواع ریسک :

باتوجه به تحقیقی که طریقی الله خان (Risk a conceptual management in Islamic banking frame work) و حبیب احمد انجام شده، از بانک‌های منتخب خواسته شد تا تلقی خود را از ریسک شیوه‌های تامین مالی اسلامی را بیان کرده و آن‌ها را از ۱ (کم‌ترین شدت) تا ۵ (بیش‌ترین شدت) رتبه بندی کنند. ۱۵ بانک اسلامی بزرگ به سوالات مطرح شده پاسخ دادند که نتایج ذیل حاصل شد :

صنعت بانکداری، ریسک بازار را به عنوان مهم‌ترین ریسک می‌داند. به این دلایل که بانکداری اسلامی از تامین مالی دارایی استفاده می‌کند و ریسک بازار در این مورد به وجود می‌آید که البته در بانکداری اسلامی منحصر به فرد است در حالی که در بانکداری سنتی ریسک بازار به این شدت نیست. ریسک عملیاتی

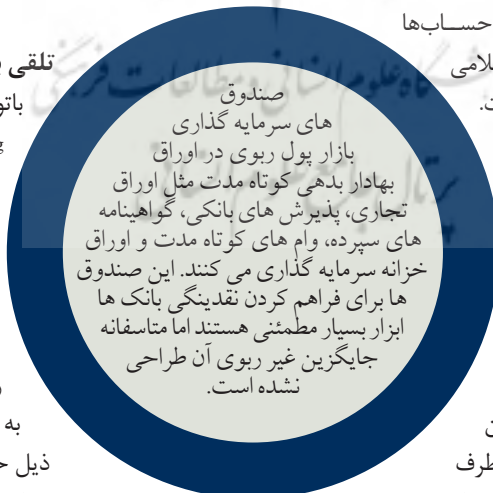
می‌شویم، زیرا هنگامی که نظارت و کنترل اساسی در جریان اجرای طرح وجود نداشته باشد، مشتری ممکن است میزان بازده درآمدی را کم‌تر از آنچه که به وقوع پیوسته اعلام کند تا نرخ سود کم‌تری به بانک بپردازد. برای سپرده‌گذار، ریسک اصلی، قصور بانک و سطح نامشخص سود پرداختی است چنان‌چه مقررات بانکی مستحکمی وجود داشته باشد. ریسک قصور بانک به حداقل می‌رسد ریسک‌های مربوط به سرمایه نمایانگر آن است که وجوه مربوطه در دارایی‌های مبتنی بر ریسک سرمایه گذاری شده‌اند. برخی از این دارایی‌ها نسبت به دیگری از ریسک بالاتری برخوردار هستند و در مخارج کسر کفایت سرمایه قرار می‌گیرند. در یک بانک اسلامی، دارایی‌هایی از محل حساب‌های سرمایه گذاری سهام در سود تأمین شده‌اند با ضریب ریسک ۵۰ درصدی در مخارج کسر محاسبه می‌شوند برای سایر دارایی‌ها، از اوزان ریسک تعیین شده در بیانیه ۱۹۸۸ بازل استفاده می‌شود در صورت کسر کفایت سرمایه بانک‌های اسلامی نیز دستورالعمل بیانیه ۱۹۸۸ بازل مد نظر قرار می‌گیرد لیکن وضعیت PSIA (حساب سرمایه گذاری مشارکت در سود) که در بانک‌های اسلامی ارایه می‌شوند در صورت کسر مشخص نیست مؤسسه AAOIFI (سازمان حسابرسی و حسابداری برای نهادهای مالی اسلامی) پیشنهاد می‌کند PSIA با حداقل ۵ سال تاریخ سر رسید جزو سرمایه درجه ۲ منظور شوند. [۵] (بهرامی، ص ۵، ۱۳۸۲)

دلالت ریسک بازار در یک بانک اسلامی چیست؟

طبق ترانزنامه یک بانک اسلامی، ویژگی‌های اصلی ترانزنامه بر این نکته تأکید می‌کند که تعهدات (دیون) بانک قابل قیمت گذاری مجدد هستند زیرا نرخ بازده سرمایه و صاحبان PSIA نشان دهنده نرخ بازده موجود در بازار است، بنابراین زمانی که نرخ بازده بازار در حال افزایش است، طبق این نرخ، به صاحبان حساب‌ها پرداخت خواهد شد. طرف تعهدات بانک اسلامی بطور کامل قابل قیمت گذاری مجدد است. در طرف دیگر، یعنی طرف دارایی ترانزنامه بانک اسلامی قابل قیمت گذاری مجدد نیست؛ که یکی از مشخصات منحصر به فرد ترانزنامه بانک‌های اسلامی است. چرا طرف دارایی قابل قیمت گذاری مجدد نیست، چرا که بیش‌تر عناصر طرف دارایی‌ها مطالبات هستند و این مطالبات در بازار قابل فروش یا مبادله نیستند. با داشتن طرف تعهدات قابل قیمت گذاری مجدد و طرف دارایی غیر قابل قیمت گذاری مجدد تا آن‌جا که به ریسک بازار مرتبط می‌شود موقعیت ویژه‌ای به وجود می‌آید.

ریسک اعتباری (نکول) :

زبان غیر قابل انتظار در درآمد بانک به واسطه تاخیر در بازپرداخت

- تحلیل کفایت اندوخته ضررهای وام و سرمایه
- تسهیل احتیاطی نظارت بانک احتیاطی.

میزان مطلوبیت IRS برای بانک‌های اسلامی :

- کنترل و از بین بردن ماهیت متضاد شیوه‌های تامین مالی اسلامی

- رتبه بندی های داخلی بر اساس دارایی هستند که در سبد دارایی وجود ندارند.

- رتبه بندی های داخلی در جهت ایجاد بانک اطلاعاتی متغیرهای مالی بحرانی کمک می کنند.

- رتبه بندی های داخلی مکمل ارزیابی های اعتباری خارجی هستند.

- رتبه بندی های داخلی رتبه بندی خارجی را بهبود می بخشد.

- رتبه بندی های داخلی به بهبود کیفیت MIS ها کمک می کنند.

- رتبه بندی های داخلی رسمی معمولاً توسط بانک‌های بزرگ و پیچیده مورد استفاده قرار می گیرند.

- اندازه بسیاری از بانک‌های اسلامی بسیار کوچک و بنابراین ظرفیت آن‌ها در ایجاد سیستم‌های رتبه بندی داخلی محدود است.

- برای مدت‌ها این روش را نمی توان برای ارزیابی نظارتی ریسک بانک‌های اسلامی بکار برد. به هر حال راه اندازی IRS برای توسعه مدیریت ریسک سازگار با شیوه‌های تامین مالی اسلامی ضروری است به این دلیل که هر بانک سیستم مختص به خود را داراست. در این راستا ما از ابزارهای پوشش ریسک، مشتقات مالی مستقل خواهیم شد اگر به استقرار IRS در بانک‌های اسلامی اقدام کنیم.

منابع و ورودی‌های IRS :

- سیستم مشتری مدار - احتمال نکول (PD)
- سیستم تسهیلات مدار - ارزش یک دارایی با توجه به پیش بینی ضرر نکول (LGD)
- در هر دو مورد ارزش ترازنامه ای کل دارایی‌ها یعنی موقعیت (در معرض) نکول (EAD)
- سررسید تسهیلات
- تمرکز اعتبار به مشتریان خاص به عنوان درصدی از کل پرتفوی.
- محاسبه PD نقطه آغازین استقرار IRS است. در چارچوب بال II، با موافقت ناظران، بانک‌ها می توانند از ارزیابی های داخلی خود ریسک دارایی رابه منظور برآورده ساختن نیازهای قانونی سرمایه به کار بگیرند.

اجزا ریسک سرمایه چه مواردی هستند؟

- احتمال نکول (PD)، (LGD)، (EAD) و سررسید بهینه تسهیلات (MOF) از جمله این موارد است. استفاده از IRS به هزینه کم‌تر سرمایه منجر می شود. رویکرد استفاده از رتبه بندی داخلی موسسات (IRB) که در

به عنوان یک ریسک جدی مورد توجه قرار می گیرد به این دلیل که شیوه‌های تامین مالی اسلامی و بانک‌های اسلامی در شرایطی فعالیت می کنند که تنها مناسب بانک‌های سنتی است.

۱- درارتباط با ریسک اعتباری، بانکداری مباحه و اجاره را به عنوان شیوه تامین مالی با ریسک کم‌تر مورد توجه قرار داده است. از نظر صنعت بانکداری ریسک اعتباری این دو شیوه تامین مالی بسیار کم است.

۲- از نظر این بانک‌ها در استصناع ریسک بازار بسیار بالاست و در مورد اجاره و مباحه ریسک بازار کم‌تر است.

۳- از نظر این بانک‌ها شیوه تامین مالی مشارکت با ریسک نقدینگی بالایی مواجه است به این دلیل که در قرارداد مشارکت مشتریان با سررسید مشخص شده، محدود شده اند.

۴- ریسک عملیاتی تقریباً در تمامی شیوه‌های تامین مالی بالاست (بخصوص در سلم، استصناع، مشارکت و مشارکت نزولی)

۵- اجاره فقط ریسک نقدینگی بالایی دارد، در تمامی شیوه‌های تامین مالی بانک‌های اسلامی، ریسک عملیاتی یک مشکل است.

بخش سوم : بررسی سیستم رتبه بندی داخلی برای شیوه‌های تامین مالی اسلامی

سوالی که در این بخش مطرح می شود این است که چگونه ریسک منحصر به فرد را ضبط کرد؟ این سوال نه در ادبیات اقتصادی و نه در هیچ مطالعه دیگری مطرح نشده است. پاسخ این سوال این است که با ایجاد سیستم‌های رتبه بندی داخلی (IRS) در بانک‌های اسلامی می توان ریسک را ضبط کرد.

اما سیستم‌های رتبه بندی داخلی چه چیزی هستند؟ IRS را می توان به عنوان موجودیهای ریسکی دارایی‌های بانک که بر اساس (LGD) Loss give default تسهیلات یا احتمال نکول (PD) بدهکار یا هر دو است در نظر گرفت.

اکثر IRSها به صورت قضاوتی و نه آماری هستند. بنابراین چرا باید به بحث IRS پرداخت؟ پاسخ این است که با آژانس‌های رتبه بندی خارجی، رتبه بندی نظارتی توسط ناظران مواجه هستیم، و قبل از پرداختن به این موارد، چرا نباید به صورت داخلی به رتبه بندی پرداخت.

موارد استفاده از IRS ها :

IRS ها هر بانک متفاوت از بانک دیگر بوده و موارد استفاده آن‌ها نیز با هم متفاوت است.

IRS ها برای اهداف زیر مورد استفاده قرار می گیرند :

- هدایت فرآیندهای ایجاد کننده اعتبار
- سودآوری و تحلیل قیمت گذاری وام
- نظارت بر پرتفو و مدیریت گزارش دهی
- تهیه داده‌های روش‌های ریاضی رسمی مدیریت ریسک

چه به صورت کالا و چه خدمات ممکن نیست. بنابراین شما نمی توانید بدون داشتن کالا و خدمات قرارداد مرابحه منعقد کنید. اما در بانک‌های مرسوم چنین موردی وجود ندارد. به همین دلیل بانکداری اسلامی می تواند ثبات مالی خود را بهبود بخشد و این معدنی است که قانون گذاران به دنبال آن هستند.

- طرف دارایی‌ها و بدهی‌های منحصر به فرد بانک‌های اسلامی می تواند روابط میان بخش‌های مالی و حقیقی اقتصاد را مستحکم کرده و ثبات مالی را افزایش دهد.
- ویژگی‌های منحصر به فرد ترانزنامه بانک‌های اسلامی به ریسک‌های منحصر به فرد مهمی منجر می شود.
- مدیریت صحیح این ریسک‌ها می تواند نقش صنعت بانکداری اسلامی در توسعه مالی را مستحکم کرده و کارایی و ثبات بازارهای اسلامی را افزایش دهد.
- لازم است استانداردهای موجود که توسط بانک‌های سنتی مورد استفاده قرار می گیرند با استانداردهایی که ریسک‌های منحصر به فرد بانک‌های اسلامی را پوشش می دهد، تکمیل شوند.
- نقش دشوار در این زمینه توسط هیات خدمات مالی اسلامی (IFSB) ایفا می شود.
- سیستم‌های رتبه بندی داخلی برای بانک‌های اسلامی بسیار مناسب هستند.

منابع و مأخذ:

منابع فارسی :

- (رساله کارشناسی ارشد در دانشکده اقتصاد و علوم، دانشگاه اردن)
عبدی ساوجبلاغیان، بیژن، بررسی سیستم بانکداری اسلامی و نقش پول در آن با توجه به ماهیت پول، پایان نامه، اسفند ۶۹، دانشگاه امام صادق (ع).
مهدویان؛ محمد هادی؛ "مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها در نظام بانکی ایران" مجموعه پانزدهمین همایش بانکداری اسلامی - شهریور ۱۳۸۳
اسدی، حمید "ابزارهای مالی اسلامی مدیریت نقدینگی" سیاست روز، ۱۳۸۳/۹/۳
(طراحی و اجرای نظام بانکی بر اساس مبانی اسلامی در سال ۱۳۶۱ هیأت دولت، لایحه بانکداری بدون ربا)، (ر.ک به اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).
(سید عباس موسویان بانکداری بدون ربا از نظریه تا عمل (مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۷۹، ص ۱۰۶).
(بانکداری بدون ربا از نظریه تا عمل ص ۱۱۳ و ۱۱۴ و ۱۱۷).
(مرتضی قره باغیان، اقتصاد رشد و توسعه، ج ۲، ص ۵۸۷).
پاکستان، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، از سری انتشارات بررسی مسائل کشورها، شماره ۵، ۱۳۶۴.
میرجلیلی، سید حسین، ۱۳۸۴، در چالش فراروی بانکداری ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
خاوری، محمد رضا، ۱۳۸۲، بانکداری اسلامی: قوت‌ها، مشکلات و چالش‌ها، مجله اقتصاد ایران شماره ۶۱
موسویان، سید عباس، ۱۳۷۸، بررسی فقهی، اقتصادی ابزارهای جایگزین عملیات بازار باز و معرفی ابزارهای جدید، مقاله ارایه شده به نهمین کنفرانس سیاست‌های پولی و ارزی، اردیبهشت ۱۳۷۸.
زارع‌زاده؛ ۱۳۸۰: بانکداری اسلامی چالش‌های کنونی و رویکرد آینده نشریه‌ی ترجمان اقتصادی شماره ۱۵۲.
طاهریان؛ ۱۳۸۰: "آینده بانکداری اسلامی" مجله‌ی تازه‌های اقتصاد، شماره‌ی ۹۰.
ستوده‌محمد؛ ۱۳۸۳ "بانکداری اسلامی" تازه‌های اقتصاد، شماره‌ی ۱۰۷.
حسین؛ مجله‌ی دنیای بانکداری شماره‌ی ۲۰۵.
والی نژاد، مرتضی، مجموعه قوانین و مقررات بانکی، تهران: مرکز آموزش بانکداری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸.

آن بانک‌ها از PD و LGD و EAD و MOF خود استفاده می کنند، توسط ناظران فراهم خواهد شد. و البته رویکرد IRB پیشرفته ای هم وجود خواهد داشت بانک‌ها می توانند از PD، LGD، EAD، MOF خود استفاده کنند.

بنیان گذاری احتمالات نکول قضاوتی :

- تجزیه و تحلیل صورت‌های مالی مشتریان به منظور دسترسی به جریان نقدی آینده آن‌ها و توانایی آن در برآورده ساختن الزامات قراردادی که بر اساس موارد زیر است.
- قابلیت بازپرداخت اصل و بهره بدهی مشتریان.
- نقدینگی ترانزنامه مشتریان.
- درآمد‌های تاریخی.
- دسترسی به منبع منابع مالی.
- تحلیل گروه همکار.
- گزارش حساسی.
- گزارش ارزیابی اعتبار خارجی.

تمامی این اطلاعات در اکثر بانک‌ها موجود است و افراد حرفه ای از این اطلاعات استفاده می کنند. اما نکته قابل توجه این است که اطلاعات فوق را باید به نحو درستی دسته بندی کرد تا برای IRS قابل استفاده باشند.

در اینجا مثالی از تخصیص سرمایه به طور داخلی را مشاهده می کنید که بر اساس تلقی بانک‌هاست. نتایج بررسی با توجه به تلقی بانک‌ها از ریسک از ۱ (جدی نبودن ریسک) تا ۵ (بسیار جدی) آورده شده است که به صورت زیر است :

مشارکت	۳/۶۹	استصناع	۳/۱۳
مشارکت نزولی	۳/۳۳	اجاره	۲/۶۴
مضاربه	۳/۲۵	مرابحه	۲/۵۶
سلم	۳/۲۰		

این بانک‌ها مرابحه را با ریسک کم‌تر معرفی کرده اند زیرا ریسکی ترین مورد نزدیک به ۵ است و مرابحه تقریباً در نیمه قرار دارد. و ریسک مشارکت بیش‌ترین است، بنابراین با این کار به یک چارچوب قضاوتی برای ارزیابی ریسک تسهیلات می رسیم.

در بالاسعی شد تا با ارایه مثالی استفاده از IRS را برای تخصیص داخلی سرمایه نشان دهیم، بنابراین فرآیندی بسیار ساده است. برای ارایه تلقی بانک‌ها از ریسک، مرابحه به عنوان پایه قرار گرفته است. این تلقی بانکداری از ریسک است. در این صورت بانک می تواند سرمایه خود را به صورت داخلی بین دارایی‌های مختلف تخصیص دهد. به عبارت دیگر اگر دارایی از طریق مشارکت تامین مالی شود، بانک باید در مقایسه مرابحه یا اجاره سرمایه بیش‌تری را تدارک ببیند.

نتیجه گیری :

بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری سنتی نوع متفاوتی از بانکداری است به این دلیل که بانکداری اسلامی بدون وجود دارایی‌های واقعی

محمد عزیز، کتاب «عن النبوك الخاليه من الفائده» .

منابع و مأخذ لاتین:

- (wall street journal , march 2/93,p.6)
- chapra, Mamar; Khan; tariquillah; 2000; «Regulation And Superision of Islamic bank» Islamic development Bank, Jeddah.
- Al-jarhi, mabid Ali; Iqbal munawar: 2001; «Islamic banking :answers to some Frequently Asked Questions «, Islamic development bank; jeddah (wall street, jan, journal 12/93,p.7)
- (TO Wards an interest free Islamic Economic–system,leicester,The Islamic foundation,1985)
- Rifaat Ahmed Abdel Karim “The impact of the Capital adequacy ratio regulation on the financial & marketing strategies of Islamic Banks”, 2001 M–Umer Chapra & Tariquillah Khan.”Regulation & Supervision of Islamic Banks”, 2001.
- (oreducing moral hazad through social norms:casw of imperfect–monitering phd thesis under examination,department of economics,universiting of pennsylvania,1993)
- (baqir mudawi– placing medium and longterm finace by Islamic financial Institutions)
- (The share economy,combridge,mass,harvard university perss,1984).
- THE economics of money and banking:a theoretical and empirical study of Islamic interest free banking,stockholm,almqrist&wiksell international 1990,page240)
- THE economics of money and banking:a theoretical and empirical study of Islamic interest free.)
- TO Wards an interest free Islamic Economic system, leicester , The Islamic foundation ,1985. (wall street (journal , jan 12/93,p.6 , p 7) .
- John R.,Presley,Directory of Islamic financial Institutions,london ,1988 .
- jafary , n.h. pakistan a nation invetment trust. Journal of islamic banking & finance, the international association of islamic banks. Vol.2, no.1 (karachi, 1985).
- moududi , syed abul a`ale .economic system of islam.ed.by khurshid ahmad . lahore: islamic publication ltd , 1984.
- «the framework and practice of islamic banking «(in theoretical studies in islamic banking and finance. Edited by mohsin s.khan and abbas mirakhor .united states of america: the institute for research and islamic studies, 1987.
- Dixon, R, (1992, «Islamic banking», International Journal of Bank Marketing, Vol. 10 No. 6, p. 32.
- El–Bdour, R. (1984, «The Islamic economic system: a theoretical and empirical analysis of money and banking in the Islamic economic framework», unpublished PhD dissertation, Utah State University..
- Erol, C. and El–Bdour, R. (1989, «Attitudes, behaviour and patronage factors of bank customers towards Islamic banks», International Journal of Bank Marketing, Vol. 7 No. 6, p. 31.
- Holstius, K. and Kaynak, E. (1995, «Retail banking in Nordic countries: the case of Finland», International Journal of Bank Marketing, Vol. 13 No. 8, pp. 10–20.
- Homoud, S.H. (1985, Islamic Banking, Arabian Information Ltd, London.
- Kaynak, E. (1986, “How to measure your bank’s personality: some insights from Canada”, International

- صدر، سید کاظم، «کارایی عقود»، مجموعه سخنرانیها و مقالات سومین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۱ ه.ش.
- صدر، سید کاظم، بررسی مشکلات ناشی از اجرای عقود اسلامی در عملکرد بانکداری بدون ربا، مجموعه سخنرانیها و مقالات سومین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، تهران، ۱۳۷۰ ه.ش.
- صدر، سید کاظم. اقتصاد صدر اسلام. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۵.
- ابراهیمی، محمد حسین. ربا و قرض در اسلام. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ فروردین، ۱۳۷۲.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه. پول در اقتصاد اسلامی، انتشارات سمت، ۱۳۷۴.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه. مبانی اقتصاد اسلامی، انتشارات سمت، ۱۳۷۱.
- عبداللهی، محمود، مبانی فقهی اقتصاد اسلامی، قم: چاپخانه دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۱.
- توتونچیان، ایرج «سرمایه گذاری در بانکداری اسلامی»، دومین سمینار سیاستهای پولی و ارزی، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، اردیبهشت ۱۳۷۱.
- توتونچیان، ایرج «مقایسه عملکرد بانکداری سرمایه داری با بانکداری اسلامی در یک اقتصاد یک بخشی از دیدگاه توسعه اقتصادی»، ارایه شده به پنجمین سمینار بانکداری اسلامی، ۱۳۷۳، مؤسسه بانکداری ایران.
- توتونچیان، ایرج «ارزیابی پایههای نظری عملکرد بانکداری بدون ربا در ایران» ارایه شده به ششمین سمینار بانکداری اسلامی، ۱۳۷۴، مؤسسه بانکداری ایران.
- بانکداری اسلامی در زمینه کاربردی و از دیدگاه فقهی و حقوقی، انتشارات اداره آموزش و مطالعات نیروی انسانی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۷.
- مطهری، مرتضی « ربا، بانک، بیمه»، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۷۴.
- حائری، سید کاظم: مجموعه سخنرانیها و مقالات چهارمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۲ ه.ش.
- مصباحی، غلامرضا « پاره‌ای از مشکلات بانکداری بدون ربا»، مجموعه سخنرانیها و مقالات پنجمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۳ ه.ش.
- (مصباحی، غلامرضا، مجموعه مقالات پنجمین سمینار بانکداری اسلامی، ص ۱۰۴).
- مهدوی، سید حسین، مجموعه سخنرانیها و مقالات ششمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۴ ه.ش.
- هدایتی، علی اصغر، « بررسی جبران زبان های وارده بر افراد بر اثر کاهش قدرت خرید پول »، مجموعه سخنرانیها و مقالات هفتمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۵ ه.ش.
- موسویان، سید عباس، «مقایسه تطبیقی میان بهره بانکی نظام سرمایه داری و ربا»، مجموعه سخنرانیها و مقالات هشتمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۶ ه.ش.
- کاشانی، سید محمود، «بررسی حقوقی، چارچوب عملیات بانکی بدون ربا»، مجموعه سخنرانیها و مقالات هشتمین سمینار بانکداری اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران، ۱۳۷۶ ه.ش.
- میر آخور، عباس، «مطالعات نظری در بانکداری و مالیه اسلامی»، ترجمه ضیایی، مؤسسه بانکداری ایران، تهران، ۱۳۷۶.
- امام خمینی، سید روح الله موسوی، تحریر الوسیله، چاپ دوم، بی تا، مؤسسه مطبوعات دار العلم، قم.
- (محقق حلی، شرایع الاسلام، جلد ۳، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، ص ۱۰۸۸).
- قرآن کریم (آیه ۲۳۱ و ۲۳۰ سوره بقره).
- قرآن کریم (سوره طلاق، آیات ۲۲ و ۲۳ و ۲۴).
- منابع و مأخذ عربی:
- (مضاربه به عنوان مبنای کار بانکداری اسلامی در کتاب «عن النبوك الخاليه من الفائده» محمد عزیز مطرح شده است)
- («تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۴۰-۵۳۹»)
- (مندر قحف «سنوات القرض و ضمان الفریق الثالث و تطبیقتهما فی تحویل التنمية فی البلدان الاسلامیه» مجله الاقتصاد اسلامی: دانشگاه ملک عبدالعزیز شماره ۱، ص ۶۲-۴۳، ۱۴۰۹ ه.ق/ ۱۹۸۹ م)
- (مجموعه اتفاقیات و نظمه و قوانین النبوك الاسلامیه جده ۱۹۹۷ مؤسسه تحقیقات و توسعه، دانشگاه ملک (عبدالعزیز-Institutions, london, 1988)
- (صحیح مسلم با شرح نووی ۹۸/۴)
- (کتاب التاج والکیل، حاشیه بر خلیل.)
- یوسف کمال، محمد، «فقه الاقتصاد النقدي»، دار الهایه، قاهره: ۱۹۹۳ م-۱۴۱۴ ق.
- البنوك الاسلامیه جده ۱۹۹۷ مؤسسه تحقیقات و توسعه، دانشگاه ملک عبدالعزیز.